

stvaritev je last vsega človeštva ne glede na čas, prostor in pogoje, v katerih je nastala; je sestavni del tako preteklosti kot sedanjosti in še bolj prihodnosti, zato je splošna zaščita teh kvalitet kulturna naloga brez precedensa.

Odkrito in problemsko zasnovana razstava je bila morda najbolj dragocena kot osnova za razmišljanja o problemih našega okolja, obenem pa nam je dala možnost spoznati se s palet

problemov v deželi, ki je prostorsko in in po miselnosti nekoliko oddaljena od nas. Morda bo spodbudila tiste, ki še niso priznali svojih obveznosti do naloge ohranitve kulturne dediščine, in druge, da bodo znali pravilno oceniti in vrednotiti tudi naša domača prizadevanja. Vsekakor bi morali tako spoznati še kakšno deželo in ne nazadnje tudi nas same.

dr. Peter Fister

PRIJATELJEV ZBORNIK

Književnost

Ob stoletnici rojstva zaslužnega literarnega, kulturno-političnega zgodovinarja, univerzitetnega profesorja, esejista, prevajalca, urednika Ivana Prijatelja (1875—1937) mu je Slovenska matica, prav tako zaslužna ustanova v slovenski kulturno-politični zgodovini, pripravila v uredništvu svojega tajnika Štefana Barbariča zgleden spominski, znanstveni zbornik, v katerem sodelujejo s tehnimi prispevki predstavniki slovenskih literarnih zgodovinarjev od najmlajše do najstarejše generacije.

Urednik zbornika Štefan Barbarič poudarja že v uvodnem zapisu *Srečanja in soočanja*, da je literarnozgodovinsko in esejistično delo Ivana Prijatelja »viden in pomemben vzpon slovenskega ustvarjalnega duha (...) to delo ostaja že nad pol stoletja živo, spodbudno in oplajajoče, postalo je trajna sestavina slovenskega kulturnega izročila, del naše sodobne zavesti. »Prijatelj zbornik pri Slovenski matici ni nastal samo zaradi obletnice rojstva, marveč tudi v zahvalo za sodelovanje v okvirih njene dejavnosti, saj je Ivan Prijatelj sodeloval v njenem odboru med 1918 in 1927, po letu 1920 pa bil celo njen prvi podpredsednik, ob sode-

lovanju kot prevajalec (npr. prevod zahtevnega Puškinovega Jevgenija Onjegina) in publicist, zlasti v *Matičinem Zborniku*. S široko zastavljeno dejavnostjo si je mladi, komaj uveljavljajoči se Ivan Prijatelj, vključil v tok tudi nacionalnih prizadevanj po uveljavitvi slovenske kulture in literarne znanosti. Prijatelj zbornik hoče prikazati razsežnosti tega delovanja, gledanega skozi optiko celovitosti dela in sodobnimi metodološkimi prijemi.

V prvi razpravi zbornika *Ivan Prijatelj med slovstvenimi zgodovinarji* svoje dobe preučuje Anton Slodnjak, najstarejši izmed sodelujočih zgodovinarjev, vlogo in pomen pisca *Kulturne in politične zgodovine Slovencev med leti* (1845 in 95) ob delovanju sočasnih literarnih zgodovinarjev Franceta Kidriča, Avgusta Žigona in Ivana Grafenauerja. V uvodnem »portretu generacije« orisuje Anton Slodnjak zanimanje generacije moderne za rusko literaturo, nato pa primerja razvoj četverice literarnih zgodovinarjev iste generacije. Ob pregledu Prijateljeve življenjske poti (potovanje na Rusko, Finsko, Poljsko, Nemčijo, Francijo, Avstrijo) do redne profesure na ljubljanski univerzi leta 1919, razkriva avtor živost Prijateljevega zanimanja za literaturo in kulturo s sočasnim ustvarjanjem. Anton Slodnjak daje v svoji razpravi predvsem portret generacije literarnih zgodovinarjev, v

(Prijatelj zbornik, Slovenska matica, Ljubljana 1975, uredil Štefan Barbarič, opremil Marijan Tršar, str. 264)

primerjalnem in kronološkem prikazu življenja in delovne poti četverice išče specifičnost individualnih zanimanj, metod, del, razvoja, med katerimi ne manjka karakternih in biografskih potez.

Drugo razpravo v *Prijateljevem zborniku* je prispeval njegov urednik Štefan Barbarič z naslovom *Temelji Prijateljevega literarnega nazora*. Avtor v njej išče Prijateljevo »pojmovanje književnosti in njenih manifestacij« skozi zgodovinski vidik, tako da pregleduje oblikovanje duhovno-kulturnega ozračja ljubljanskih srednješolcev v 90-ih letih, študij v okviru Jagičevega seminarja, angažma pri masarykovski-socialistični skupini, do obrambe avtonomnih pravic slovenskega jezika in kulture. V Barbaričevi študiji se kaže Prijateljeva literarna znanost kot vznik iz »neposrednega (intuitivnega) podoživljanja, ki je čutno čustvenega izvora, in kritične, intelektualno postulirane metode, ki obsega racionalno oziroma zgodovinsko preverljive in logično izvedene miselne procese.« (62) Med dunajskim akademskim študijem vidi avtor razvoj zgodovinarjevih pozitivističnih načel, ki so mu oblikovala metodologijo dela v literarnoznanstvenem raziskovanju.

»Toda Prijatelj je bil toliko sin svoje dobe in konkretne nacionalno-kulturne skupnosti, da se ni mogel omejevati na študij samih literarnih pojavov. Ne samo to; s prikazovanjem širokih zgodovinskih panoram je želel vplivati na oblikovanje sodobne, to je času ustrezajoče nacionalne zavesti.« (66)

Štefan Barbarič vidi v Prijateljevem nastopnem predavanju *Literarna zgodovina* (1919) njegovo najbolj sistematično razpravo v literarni metodologiji, s tem da jo tematsko analizira in trditev utemelji. V zadnjem delu razprave avtor analizira nekaj novih spisov: *Perspektive* (1906), *Umetniški cilji* (1904), *Pesniki in občani* (1917), *Domovina, glej umetnik!*, *Uvod v zgodovino kritike*. V razpravi se kaže pisec monogra-

fije o Kersniku kot prizadeven kultivator, pri katerem se literarnozgodovinska dejavnost spaja s široko družbeno aktivnostjo.

Jože Pogačnik ugotavlja v svoji študiji *Primerjalno načelo v Prijateljevi literarno-raziskovalni praksi*, da je njegova raziskovalna metodologija »notranja zgodovina umetnosti in književne tradicije«, oprta na duhovnozgodovinsko metodo in razlagalni princip (instrumentalizacijski), kot rezultat preišljene nazora o literaturi.« Prijatelj nazor o književnosti označujeta načeli organičnosti in determinacije, zato je razumljivo, da analizo začneja pri narodu, nadaljuje z avtorjem in sklepa s književnim delom.« Pri tem se Pogačnik opira na razlago Prijateljevega esaja *Literarna zgodovina in metodološko opredeljevanje del Janka Kersnika, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, Duševni profili* in esej o Murnu in Cankarju. Avtor strni Prijateljevo primerjalno načelo v nekaj izhodišč: izpoved narodove samobitnosti v literaturi; izhodišča iz tradicije, zgodovine in folklore; preučevanje vplivov (z vzročno zvezo in odnosom ter tipološko vzporednostjo); razmerje med vsebino in obliko. V *Duševnih profilih* vidi Pogačnik »najboljši zgled Prijateljevih komparativnih raziskav.«

Joža Mahnič poizkuša v svoji razpravi *Ivan Prijatelj in slovenska moderna* dognati predvsem Prijateljevo človeško razmerje do štirih modernih »in njegovo znanstveno presojo njihove umetnosti«. Kot gradivo mu služijo predvsem temeljni eseji o Župančiču (1909), Murnu (1903) in Cankarju (1919), dve verziji Prijateljevega pregleda slovenskega slovstva in predavanje *Slovenska moderna poezija*. Moderna mu pomeni »popolno zmago osebnosti in individualizma, pa tudi notranje osredotočenje in zbranost.« Avtor razprave analizira tudi osebne vezi med modernimi in Prijateljem (najbolj s Kettejem), nato z Murnom, s katerim ju

je vezalo trdno prijateljstvo, tretji je v obravnavi Cankar, Prijateljlev dunajski kolega. Joža Mahnič je natančen analizator njunega razmerja, s pomočjo korespondence, predvsem pa del obeh piscev in tudi osebnih razmerij. Zadnji je v obravnavi Oton Župančič, s katerim so Prijatelja vezali pristrčni in dolgotrajni stiki. Le-te spremlja avtor razprave v analizi osebnostnih razmerij, pa tudi Prijateljstvo vrednotenje Župančičeve poezije v raznih spisih in predavanjih. V pregledu razmerja med modernimi avtor razprave ugotavlja, da je Prijatelju »Cankar ostal vendarle precej tuj, Murn mu pomenil vrstnika in obetajočega mlajšega sošolca, Župančič pa duhovno enakovrednega vrstnika in prijatelja. Tudi Ketteja je pravilno doumel in visoko cenil, toda posebnih človeških stikov med njima, se zdi, ni bilo.« (125) Potemtakem je bil Mahnič namen osvetliti moderno »v življenjski celosti — kot ustvarjalce in presojevalce umetnosti ter kot ljudi z medsebojnimi odnosi.« (128)

Razprava Zoltana Jana *Izhodišča v pregledu »Slovenačka književnost«* obravnava srbski prevod Prijateljlevo razprave, ki je v knjižni obliki izšla s predgovorom Pavla Popovića v Beogradu leta 1920. Ali je nastal prevod iz političnih pobud po zedinjenju in povečanju zanimanja za Slovence ali celo iz šolskih potreb po učbeniku? Natančen odgovor na to vprašanje bi bil težak, saj gre pri tem delu za večnamenskost in še za dvojni prevod, vsekakor pa je s tem Prijatelj objavil prvo zgodovino slovenske literature v srbohrvaščini, se pravi, da je bilo delo namenjeno tujcem in ga še danes v slovenščini nimamo. Žal je tudi ta zbornik ob stoletnici avtorjevega rojstva to priložnost zamudil. Zoltan Jan ob pregledu odmevnosti dela pregleduje vsebinsko zasnovano delo, pri čemer ugotavlja metodološki napredek, vendar pa še ostaja v okviru koncepta, po katerem se književnost manifestira v narodnokonstitu-

tivni funkciji. V selekciji gradiva je Prijatelj izločil obrobne elemente, hkrati pa literarnozgodovinske pojave presojal z vidika časa, v katerem so se pojavili. V svoje delo je vpeljal tudi estetski kriterij, se pravi, da je ocenjeval umetniško vrednost obravnavanih del. Ob tem je uporabljal tudi kulturnozgodovinski vidik, tako da delo v celoti dokazuje Prijateljstvo poznavanje razvoja slovenske literarne zgodovine. Poseben problem predstavlja Prijateljstvo periodizacija, zlasti druge polovice 19. stoletja, združevanje diahrono s sinhrono analizo, pa tudi razmerje med literaturo in njenim družbenim ozadjem. V zaključku razprave avtor opozarja, da »stoji delo na tistem pregibu, ko se je začela oblikovati sodobna slovenska literarna zgodovina.« (147)

Urednik Prijateljlevo zbornika Štefan Barbarič je prispeval še drugo razpravo: *Prijateljstvo mladostna proza*, v kateri raziskuje zgodovinarjev pripovedni talent, kakor se kaže v nekaterih krajših proznih delih ali celo v okviru literarnih esejev in študij (npr. opis Ljubljanskega polja v eseju o Murnu, opis pokrajine med Domžalami in Lukovico v monografiji o Kersniku). Pregled mladostne proze začenja z zgodbo *Blaga duša* (1895), v kateri se je mladi pisec že zgodaj »dotaknil stvari in pojavov s kritično poanto, ki nakazuje njegov poznejši literarni prijem.« (153) Na domače okolje se navezuje tudi humoreska *Blaž Medved* (1895) in črtica *Ljubo doma* (1896), »iz verske moralistične motivacije« pa je izšla zgodba *V svet ...* (1897). Posebno poglavje posveča pisec razprav Prijateljlevemu sodelovanju pri *Domačih vajah*, kjer je nastopil prvič kot gimnazijec četrtega letnika (1893/94), nato pa objavil še *Slike iz rastlinstva*, *Ob Kvarneru*, *Slike s pola*, *Ob naših Selih* in dve pesmi. S podlistki pa je sodeloval tudi v Kalanovem *Slovincu* in Koblarjevem *Slovenskem listu*. Politično temo je aktualiziral v legendi *Na sveti večer o polno-*

či (1896) in »humoristično intonirani« pripovedi *Revolucija v Pasji vasi*. Prijatelj je objavil tudi nekaj podlistkov: *Obrazi iz toplic* (1896), *Kolesarjeve povesti* (1897), *Davorina* (1898), *Primorka* (1898). S pravim imenom se je pojavil šele v almanahu *Na razstanku* (1898) s povestjo *Brez vesla*. Ob sodelovanju v LZ se je pri Prijatelju že pokazala prevladujoča esejistična nadarjenost, vendar je tu objavil več proznih prispevkov (*Materine povesti*, *Onkraj življenja*, *Stari Boc*, *Monolog pomladnega večera*), v DiS je objavil *Cilje*, v Slovenskem narodu humoresko *Avskultant Hren*, v Zvončku *Pot na žago* (1902). Ob koncu študije navaja urednik Štefan Barbarič še seznam sedmih leposlovnih fragmentov, ki so se ohranili v Prijateljevi zapuščini. Avtor razprave opozarja, da se je Prijatelj preusmeril iz prozaista v zgodovinarja zaradi novih delovnih načrtov in potreb slovenske literarne zgodovine.

Na komparativnih temeljih je zasnovana študija Franca Zdravca *Ivan Prijatelj in ruska literatura*. Ivan Prijatelj pomeni avtorju »logični vrh in prvi znanstveno uspešni zaključek večdesetletnih slovenskih razgledovanj po ruskem slovstvu.« Že kot dijak je s Francom Grivcem predstavljaval jedro ljubljanske dijaške rusistike. Leta 1900 je pisal o Tolstoju, Čehovu, Gorkem in o Gogolju. Prva vidnejša Prijateljeva rusistična študija je *Tolstoj in njegov roman Vstajenje*, kar predstavlja tudi »prvo veliko interpretacijo tujega pisatelja in njegovega dela v slovenski literarni vedi sploh.« Nato je pisal o Čehovu (A. P. Čehov (LZ 1901), Predgovor o Čehovu, Momenti iz spisov A. P. Čehova), Gogolju (LZ 1902). V letih 1903—4 je študijsko potoval po Rusiji in Franciji, kar mu je razširilo vpogled v rusko in pariško literarno snovanje. Tako je 1906 v LZ objavil spis o literarnem zgodovinarju Aleksandru Pypinu-*Perspektive, Estetični načrt*, nato pa se vrnil k literaturi, zlasti k prevajanju

Puškinovega Jevgenija Onjegina (1909). 1911 je v Vedi objavil dva prispevka — ob Levstikovem prevodu Gogoljevega Tarasa Buljbe in ob Tolstojevi smrti — Tolstoj. Kasneje se je bolj zanimal za sodobno rusko literaturo. Med 1921 in 25 se ponovno vrne k ruski literaturi (ob Dostojevskem, Gogolju — prevod Revizorja, Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma) predavanja o Čehovu, Tjutčevu). Leta 1936 ponovno izda dva literarnozgodovinska eseja o Dostojevskem in Tolstoju, prvi je ponatis iz leta 1925, drugi pa izpopolnjen esej iz leta 1900. Kot rusist je Prijatelj uresničil stališča, da »umetnika ni mogoče popolnoma podrediti razvoju zgodovinskih duhovnih tokov, ampak je nujno upoštevati njegovo ustvarjalno osebnost, idejne in estetske posebnosti njegovega deleža v nacionalni ali celo svetovni literaturi. Čeprav ga oblikovne značilnosti in stilizmi pri posameznih delih in avtorjih še niso dosti zanimali, se je dobro zavedal, da je glavni predmet literarne zgodovine besedna umetnina pa tudi neumetniško slovstvo (...). S svojimi ruskimi študijami je hotel obogatiti in raznetiti slovensko kulturo sploh, literaturo pa še posebej, kajti literarnokritične študije je pisal tudi z akcenti, ki so problematizirali slovensko pisanje, ga trgali iz provincializma in malekonstnega subjektivizma ter ga usmerjali k smelim potezam v vseh protislovjih osebnega in narodnega življenja (...).«

Študija Marije Boršnik *Prijatelj in Tavčar* je izmed vseh v zborniku najmanj literarnozgodovinska ali najbolj »reportažna«; v njej se avtorica približa svojemu univerzitetnemu učitelju kot človeku, na ekskurziji v Loško pogorje, v Poljano, Visoko, kot uredniku Tavčarjevih zbranih spisov, v posameznih življenjskih dogodkih. Tavčarjeva zbrana dela spremlja glede na Prijateljevo redakcijo, v metodologiji pa ohranja svoj princip iz monografije o Tavčarju, tako da nenadoma ni več v sre-

dišču pozornosti Prijatelj, ampak vse bolj Tavčar. Zaključen izletniški ekskurz, nekoliko nostalgichen, opozarja na posebne generacijske razmere v določeni dobi.

Dušan Moravec je prispeval zadnjo študijo v zborniku: *Prijateljeva dramaturgija in teatrologija*. Že kot dunajski študent, prevajalec in esejist je Ivan Prijatelj posredoval dramska dela A. P. Čehova, kasneje pozdravil ustanovitev Narodnega gledališča in spremljal razvoj slovenske dramatike v Kulturni in politični zgodovini Slovencev. Avtor razprave imenuje Prijatelja za »našega prvega gledališkega zgodovinarja v modernem pomenu te besede.« Ob prevodu A. P. Čehova in Prijateljevi nameri, da bi jo v Ljubljani uprizorili, pravi: »Ko bi uspela Prijateljeva spodbuda in bi ljubljansko gledališče sprejelo njegov prevod, bi si lahko štel v čast, da je med prvimi odprlo vrata enemu največjih dramatikov vseh časov, pa čeprav se njegove igre takrat marsikomu niso zdele odru namenjene.« (218) *U tvo* je leta 1901 izdal v knjigi z naslovom *Momenti* (še 11 črtic in novel s predgovorom o Čehovu). Prijatelj drugi prevod je drama Turgenjeva *Tuji kruh* (premiera 1906). Dušan Moravec ugotavlja v svoji razpravi, da bi bilo prevajalsko delo Ivana Prijatelja »veliko obsežnejše in moderna dela v sporedu ljubljanskih gledališč veliko številnejša, ko bi to ne zamudilo priložnosti v letu 1898. Takrat je bil mladi estet voljan pomagati ne le z nasveti in spodbudami, temveč tudi s samimi prevodi (...).« Po vojni je Prijatelj prevedel še *Lehkounno Emico* Vl. Perzyńskega, Gogoljevega *Revizorja*, Merežkovskega dramo *Carjevič Aleksej* in nekaj fragmentov. Dušan Moravec opozarja na Prijateljev esej iz leta 1918 ob odpiranju gledališča v Ljubljani. »To je (...) v nekaj zgoščenih odstavkih strnjena zgodovina slovenskega gledališča,

hkrati pa zanosna poslanica o vlogi in nalogah Narodnega gledališča v prihodnosti.« (225) Ob koncu razprave se njen avtor povrne k pregledu Prijateljeve obravnave razvoja slovenske dramatike v monografiji *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina* in monografiji o *Kersniku*.

Boža Pleničar je ob koncu Prijateljevega zbornika sestavila bibliografijo dr. Ivana Prijatelja, ki obsega: razprave in študije, komentirane izdaje slovenskih klasikov, izvirno leposlovje, prevode in uredniško delo, nato pa literaturo o Ivanu Prijatelju in njegovem delu (328 enot).

Prijatelj zbornik je zgledno likovno opremljen (Marijan Tršar) tako z ovitkom kot z notranjimi dokumentarnimi fotografijami.

Prijatelj zbornik je zgledna publikacija Slovenske matice, čeprav bi bil lahko še boljši. Predvsem pogrešamo temeljito razpravo o najboljšejšem Prijateljevem delu *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, kjer bi se združilo nekaj avtorjev s pregledi Prijateljevih pojmovanj posameznih ved, panog ... Deloma je dal tak pregled Dušan Moravec za Prijatelj pregled razvoja slovenske dramatike. Kaj pa na primer Prijateljevo pojmovanje slovenske politične zgodovine? Ali ne bi bilo tu dobrodošlo sodelovanje slovenskih zgodovinarjev, poznavalcev druge polovice 19. stoletja? Zbornik, ki se odreče slavljencevemu najboljšejšemu delu, govori o prekratkem času za nastanek razprav, pa tudi o omejenem številu sodelavcev, ki so se urednikovemu vabilu odzvali. Ne vemo sicer, kakšni so bili (tihi) urednikovci načrti in kakšne težave je imel pri urejanju zbornika, vendar je tudi v tej obliki Prijatelj zbornik zgledna oddolžitev slovenskemu literarnemu zgodovinarju, saj nas prav slovenske izkušnje uče, kako neuspešno je ponavadi delo raznih konzorcijev.